

Cygan, Jerzy

"Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku", Witold Bobryk, Lublin 2005 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 14, 137-139

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Jerzy Cygan OFMCap.

Biała Podlaska

Witold Bobryk, *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku*, Lublin 2005, ss. 218.

Rozprawa dotyczy dziejów diecezji chełmskiej Kościoła greckokatolickiego, która istniała na obszarze Rzeczypospolitej od przyjęcia w 1596 r. unii brzeskiej przez prawosławnego biskupa Dionizego Zbirujskiego, a została zniesiona w 1875 r. dekretem cara Aleksandra II. Zasadniczym tematem pracy jest obraz duchowieństwa tej diecezji w osiemnastym stuleciu. Doskonale opracowanie tematu, tak pod względem metodologicznym, jak i merytorycznym, stawia rozprawę w polskiej historiografii w szeregu pozycji wiodących i o uniwersalnym znaczeniu.

Autor zajmuje się historią Kościoła wschodniego od kilku lat i w tej dziedzinie ma już poważny dorobek pisarski. Temat rozprawy został wybrany nie przypadkowo, lecz w oparciu o gruntowną znajomość problematyki i literatury naukowej dotyczącej poruszanego zagadnienia. Śledzony przez autora XVIII w. nie jest rozpatrywany w oderwaniu od dawniejszych i późniejszych czasów. Podobnie kwestia unickiego kleru w tym stuleciu nie jest potraktowana odrębnie od innych, jakże mnogich, ważnych i złożonych problemów diecezji i kraju, ogólnokościelnych, kulturalnych, społecznych, narodowych, politycznych i gospodarczych. Dla tych i jeszcze innych racji omawiana rozprawa będzie służyła historykom jako źródło wiarygodnej informacji.

Treść rozprawy ujęto w siedmiu rozdziałach poświęconych: organizacji terytorialnej diecezji w XVIII w., liczebności i pochodzeniu duchowieństwa, wykształceniu i formacji kleru, duchowieństwu wyższemu i dziekanom, duchowieństwu parafialnemu, warunkom bytowym i środowisku rodzinnemu duchownych oraz działalności duszpasterskiej.

We wstępie autor szeroko uzasadnia potrzebę podjęcia badań nad unickim duchowieństwem diecezjalnym, w szczególności zaś nad klerem unickiej diecezji chełmskiej w XVIII w. Dotychczasowe badania zostały w tym względzie poważną luką. Według autora, w badaniach nad unickim klerem w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej kamieniem węgielnym są studia Ludomira Bieńkowskiego, natomiast dla wieku XIX taką rolę spełniają prace Witolda Kołbuka. Mimo znacznego postępu w badaniach dziejów Cerkwi unickiej, społeczność kapłańska nadal jest słabo zbadana. Spotykane opinie w literaturze przedmiotu częstokroć wypaczają rzeczywisty obraz tej

znaczącej w historii grupy społecznej. Po informacje dla pełnego, obiektywnego obrazu stanu kapłańskiego unickiej diecezji chełmskiej w XVIII w. autor skutecznie sięgnął do bogatego materiału źródłowego, który dostarczają zespoły: Chełmski Konsystorz Greckokatolicki przechowywany w Archiwum Państwowym w Lublinie, Akta Biskupstwa Greckokatolickiego w Archiwum Państwowym w Przemyślu oraz Rękopisy Łacińskie w Muzeum Narodowym we Lwowie. Oprócz archiwaliów autor wykorzystał też liczne źródła drukowane w języku ukraińskim, łacińskim i polskim oraz szereg pamiętników. Materiał źródłowy został wnikliwie przeanalizowany, jakkolwiek ostrożnie przez autora skomentowany.

Efekt powyższych dociekań jest imponujący, chociaż pozostają pewne kwestie nierozwiązane lub wątpliwe, dla niektórych zdaje się brakować podstaw dla rozwiązania.

W porównaniu do XVII w. w unickiej diecezji chełmskiej nastąpiły znaczne, pozytywne zmiany w obrębie duchowieństwa jako grupy społecznej. Na pierwszym miejscu autor odnotowuje wzrost liczby duchownych odpowiednio przygotowanych do pełnienia nie tylko posług liturgicznych, lecz szeroko rozumianej misji ewangelizacyjnej. Nie brakowało w ich pracy duszpasterskiej utrudnień pochodzących z niskiego uposażenia, co zmuszało unickich duchownych do podejmowania większych wysiłków w celu zdobycia środków utrzymania dla rodziny. Na drugim miejscu autor podkreśla wzrost wśród kapłanów w przeciągu XVIII stulecia świadomości odrębności stanowej i roli pełnionej w społeczeństwie. Przejawiało się to m.in. w stroju, sposobie bycia, dbałości o wykształcenie dzieci, bo w pierwszych dekadach tego okresu unicy duchowni sposobem życia przypominali często ludność chłopską. Autor stwierdza, że w tym okresie utrwaliła się wśród kapłanów unickich świadomość bycia częścią duchowieństwa katolickiego, czego świadectwo wykazała większość księży z zabużańskich terenów diecezji, które na skutek rozbiorów znalazły się w granicach państwa rosyjskiego. Na proces powstawania zmian w obrębie kapłańskiego stanu wpłynęły następujące czynniki: utrwalenie się na ziemiach zachodnich Rusi Koronnej unii kościelnej, co stabilizująco oddziaływało zarówno na kształt terytorialny diecezji chełmskiej, jak i sytuację wyznaniową na jej obszarze; reformy synodu zamojskiego z 1720 r., który w przyjętych statutach połączył dwie tradycje chrześcijańskie - wschodnią i zachodnią; konsekwentnie wprowadzanie przez biskupów reform synodalnych oraz zdobycie przez nich większego wpływu na politykę personalną przy obsadzaniu beneficjów parafialnych; procesy kulturowe zachodzące na terytorium unickiej diecezji chełmskiej z racji jej położenia na pograniczu polsko-ruskim. W szczególności przemieszanie etniczne i obrządkowe na obszarze diecezji miało wpływ na przejmowanie pewnych praktyk typowych dla Kościoła łaciń-

skiego, co w znacznej mierze przyczyniło się do budowania przez Cerkiew unicką własnej tożsamości. Ujednoczeniu obrządków cerkiewnych służyło również uruchomienie seminarium diecezjalnego oraz podjęcie permanentnego kształcenia kapłanów. Niewątpliwie liczne ustalenia odnośnie duchowieństwa unickiego diecezji chełmskiej można z dużym prawdopodobieństwem odnosić do stosunków w całej metropolii kijowskiej, której częścią była eparchia chełmska.

Wymienione wyżej znamiona rozprawy historycznej Witolda Bobryka - jak się wydaje - dostatecznie akcentuje jej ciężar gatunkowy i znaczenie dla krzewienia gruntownej wiedzy historycznej wśród czytelników Środkowo-Wschodniej Europy. Na koniec trzeba z całą mocą skonstatować, iż rozprawa obfituje w kwestie szczegółowe, epizody ciekawe, czyta się ją z przyjemnością z racji pięknej polszczyzny, miłego stylu, humanistycznej perswazji. Bardzo wiele uczy.